Opeřený „motýl“

Text a foto: Tomáš Grim

Jen málokterý ptačí druh vzbuzuje i u nezájemců o ptactvo takové emoce jako zedníček skalní. V sedu nenápadný ptáček šedáček se hned po vzletu mění v jakéhosi miniaturního pestrobarevného dudka – i úplný laik vydechne „WOW! Kde se tohle dá vidět?“ O jednom tutovém místě bych věděl…

◀◀◀ ***Když zedníček, tak se zdí!*** *Tak nějak jsem uvažoval při výběru úvodní fotky. Samozřejmě mě hnala nejen nutkavá potřeba slovních hříček – stejnou váhu měl záměr dát hned z kraje snímek, jaký běžně nebývá k vidění. Na pálavského zedníčka se každoročně sjíždějí desítky fotografů a ptáčkařů. Všechny ty výsledné stovky fotek mají jedno společné: zedníček sedí na skále. Tak proto je tady na zdi* 😊

◀◀ ***Když má zedníček okno.*** *Volba obou úvodních dvoustran nemohla být jednodušší: když na první je jako pozadí zeď (ať se nám to rýmuje), na druhé se probojovalo zámecké okno. Kolik takových fotek jsme viděli? Tak proto. Barevně skoro doplňková fotka k té titulní a bonus, pokud vám v popisku této druhé fotky nabíhá ve jménu „zedníček“ automatická mentální oprava pravopisu na velké „Z“ (což mi při psaní rukopisu textový editor nabízel pořád dokola). Inu, herci a „okno“ na pódiu, to už je téma pro fantazii…*

◀ ***Birdscape*** *– fotka, kde pták neruší. Zvíře zasazené do svého prostředí tak, že dominuje prostředí a dává fotce kontext, je samostatná disciplína wildlife fotografie. Obě úvodní fotky tam směřují – a právě proto třetí fotka dotahuje tento směr do úplnosti. Pro pořádek: slovo „birdscape“ ve slovníku nebo na Wiki nehledejte. Stvořil jsem si ho sám. Podrobněji se o „brrrdskejpech“ dočtete a spoustu příkladových fotek najdete v knize Ptačí svět očima fotografa, která – mimo jiné – ukazuje, jak se na přírodu dívat jinak, než bývá tradičně zvykem. Vše ke knize najdete na webu https://www.tomasgrim.com/cs/texty/knihy/prvni-ceska-autorska-globalni-wildlife-fotokniha*

▶ ***„Jako pytel brambor.“*** *Vzestupné vzdušné proudy v horách umožňují zedníčkovi vyplachtit s minimální námahou do vyšších nadmořských výšek. Pozoruhodný je však i jeho pohyb směrem dolů. Při pořizování záběrů doprovázejících tento článek jsme mohli opakovaně pozorovat, jak zedníček dolů nikoli slétává, ale spíš padá. Doslova jako pecka! Křídla drží přitažená k tělu po většinu trasy… a teprve ve chvíli, kdy už pozorovatel začíná mít obavy, že tenhle seskok nebo spíše „spad“ nedopadne dobře, zedníček bleskurychle jednou švihne křídly a pád zbrzdí těsně před přistáním. Jinak by to byl opravdu letecký styl „bramborák“*

ŠOUPÁLEK ZEDNÍ

To není autorský přebrept.

Ani slovní hříčka.

Ani práce pana, co má v občance uvedeno Šotek Tiskařský.

Šoupálek zední je skutečné starší české jméno zedníčka. Odráželo původní „latinský“ název *Certhia muraria*, které zedníčkovi přidělil samotný Carl Linné v roce 1766.

Dnes zedníček „patří“ (aniž by o tom on sám věděl…) do rodu *Tichodroma*. To dobře vědí nejen čtenáři slovenského ornitologického časopisu Tichodroma.

Komu je zedníček nejblíže příbuzný? V minulosti vědci zařazovali zedníčka do čeledi šoupálkovitých, později do čeledi brhlíkovitých. Dnes díky molekulárním studiím víme, že zedníček je dostatečně odlišený od obou z nich na to, aby si zasloužil vlastní čeleď.

Nicméně čeleď zedníčkovitých je stále nejblíže příbuzná čeledi brhlíkovitých. To vás při pohledu na zbarvení těchto dvou skupin či na morfologii jejich ocasních per nepřekvapí. Mezi další znaky, které spojují zedníčka s brhlíky, patří i zvyk sbírat potravu občas i na zemi; to šoupálci nikdy nedělají. Podobně zedníčci i brhlíci nocují v dutinách, zatímco šoupálci v dutinách pouze hnízdí.

K čeledi ještě jednu kuriozitu. Když nahlédnete do základní české ornitologické referenční příručky, tedy pětisvazkové mega-bichle Fauna ČR – Ptáci, najdete zedníčka v čeledi Tichodromadidae. To je ale tradiční omyl (který se dlouho přepisoval i ve veškeré literatuře zahraniční). Správně jde o čeleď Tichodromidae.

◀ ***„Pavel. Teda Zedníček*** 😎✌ *Extrémní výřez, „pár pixelů a pravda“* 😉*, ale pěkná póza a okamžik úspěšného lovu mě nakonec přemluvily. Na obrazovce mobilu zamžené výpary z kuchyně ta fotka možná některým ženám v domácnosti přijde přijatelná* 😁*.“ Takhle jsem si tu fotku před svým vnitřním kritikem obhájil na Facebooku – a proč tedy ne i v papírové verzi?*

NEOBVYKLÝ ZPĚVÁK

Na rozdíl většiny našich ptáků, tady druhů mírného pásu, u zedníčků zpívá samec i samice. Samice zpívá především při obraně svého zimního teritoria (tedy potravního, ne hnízdního). Její zpěv je kratší a „na-speedovanější“ než zpěv samce. V horském terénu je „díky“ větru a tekoucí vodě ze zpěvu často slyšet ale jen málo. Zedníčci své případné soky nejčastěji detekují zrakem.

Zpěv zedníčka rozhodně stojí za poslechnutí, jak se můžete rychle a zdarma přesvědčit v on-line databázích, jako je třeba všeobsažné XenoCanto. Pomalinku stoupající protahované hvizdy jsou tak charakteristické, že si je těžko s něčím můžete splést. Pro úplnost: zedníček umí i kontaktní hlasy, ty zní přibližně jako čiřikání vrabce polního.

Ještě se rychle vrátím na začátek této části textu: nedávné výzkumy začínají nabourávat tradiční představu o tom, že typický pro ptáky mírného pásu je pouze samčí zpěv a samičí mlčení. Podrobná studie sýkory modřinky nedávno ukázala, že samice zpívají docela často. Že si toho předtím nikdo nevšiml? Není divu – zkuste v terénu na dálku odlišit samce a samici... Ano, je to prakticky nemožné. V budoucnu uvidíme, co přinesou podobné výzkumy dalších „našich“ pěvců.

Možná se ptáte: jak souvisí tento text s fotografií nad ním? Nijak. No, co se dá dělat 😊

▲▶ ***I dobrá fotka může mít své mouchy*** 😊 *Vlastně by někdy i měla mít, pokud je to míněno doslova: fotka, kde opeřenec loví nějakého hmyzáka v sedu (protější strana), nebo dokonce v letu (nahoře), je nesrovnatelně zajímavější než fotka „opeřenec sedí na větvi a civí“ (tedy tzv. atlasovka). Natož v sedu v podstatě vertikálním…*
Všimněte si, že zedníček má poměrně tenké nohy; štíhlejší než brhlíci a šoupálci, kteří se pohybují podobným stylem. A ty drápiska! Na předních prstech, i na palci. I ty mu usnadňují pohyb v členitém skalnatém terénu, nebo dokonce na svislé hladké zdi.
Zedníček má tak krátký ocas, že jej při šplhání nemůže používat jako oporu (jako strakapoudi nebo šoupálci). Místo toho se zedníček silně předkloní dopředu, aby posunul své těžiště. Přispívá to k jeho typickému „gissu“ (angl. ptáčkařský termín pro celkový dojem ze vzhledu opeřence). Jeho balanc možná podporují i občasná „švihnutí“ křídly.
Hlavní složkou menu zedníčků je hmyz. Podle všeho nevybíravě; prostě ten, který je po ruce, respektive po zobáku. Mezi další drobné bezobratlé, kteří končí ve chřtánu tohoto jedinečného pěvce, patří pavouci, sekáči, stonožky a drobní měkkýši. Inu, pěvčí gastronomický standard.
Napříč jejich rozsáhlým areálem zedníčci v zimě sbírají potravu i na mořských útesech, jílových stěnách, v obnažených svazích podél nově vykutaných cest, na kostelech, katedrálách a zříceninách. Jako kuriozitu lze ještě dodat, že existují výjimečná pozorování zedníčků, kteří sbírali potravu na stromech nebo dřevěné stěně hausbótu. Jinak je ale zedníček takový zapřisáhlý starosvětský „skalňák“ (jihoameričtí ptáčkaři prominou…)

▶ ***Horský mini-dudek?*** *Díky enormně širokým a zaobleným křídlům tak zedníček v letu skutečně působí. K dojmu přispívají i kontrastní bílé skvrny. V letu nás udeří do očí: kontrastní černo-bílo-šedá kresba a k tomu nádherně karmínově rudá. Jakmile přistane, barevně se „vsákne“ do podkladu. Jeho neutrální šedá dokonale splývá s podobným odstínem skal. Tenhle dudek, totiž zedníček, právě nese potravu na hnízdo vysoko v Alpách. Kreuzeck, Německo, konec června 2024*

◀ ***Kde potkat „pana zedníčka“?***
Nebo paní Zedníčkovou? (Pohlaví se u nich v zimě nedá rozlišit.) Většina z těch, kteří měli štěstí zedníčka potkat u nás, se s ním potkala nejspíše v lomech. Respektive v jednom konkrétním lomu: Pastorkův lom na Pálavě se stal „Mekkou“ pozorovatelů zedníčka z celé ČR. Horní snímek na protější straně je z nedaleké Soutěsky, kam se na zedníčka jezdilo „za starých časů“ (29. 12. 2015). Původním biotopem zedníčka jsou ale samozřejmě přirozené skalní útesy; na Pálavě třeba právě ty na Soutěsce nebo na Martince. Z Martinky je dolní snímek na protější straně (30. 12. 2020).
Se zedníčkem jsem se poprvé v životě kupodivu nesetkal na Pálavě (hádám, že pálavský scénář je naopak v české ptáčkařské a fotografické komunitě téměř pravidlem). K mému značnému překvapení to bylo na zasněžených skalních útesech Malé Fatry, poblíž obce Terchová. A k tomu ještě na Silvestra (roku 1996). Nutno dodat, že ještě před začátkem večerního veselí. Překvapivé setkání si docela živě pamatuji. Bohužel to bylo setkání bez fotodokumentace – objektiv, kterým by šlo rozumně fotit ptáky, jsem si totiž pořídil až téměř o 20 let později

ZIMNÍ SOLITÉR

Zedníček je habitatový specialista. Nejvíc se mu líbí hodně členěné útesy, kde se střídají výhřevná místa s chladnými zákoutími. Umí zahnízdit ale i v budovách, lomech a jiných člověkem vytvořených biotopech.

V zimě se hnízdící pár zedníčků (vzácně u nich byla zjištěna polygynie, tedy mnohoženství) rozpadá. Samec i samice, každý zvlášť, energicky obhajují svá potravní teritoria. A oba přitom zpívají, jak jsme si už popsali. Teritorium bývá poměrně veliké, může zahrnovat celý lom třeba i o ploše 10 hektarů. Případně může být teritorium rozdrobené do několika menších skalnatých úseků oddělených jiným prostředím.

Někteří zedníčci tráví zimu velmi blízko míst, kde předtím hnízdili. Jiní migrují až stovky kilometrů daleko. Tah zedníčka nemá jednoznačný směr. Někteří ptáci můžou na zimu odlétat i severně od míst, kde předtím vyhnízdili. Jaký je původ českých zimujících zedníčků zatím nevíme.

Zedníček je tzv. altitudinální migrant: hlavní složkou jeho pohybu není horizontální posun, jako u většiny migrantů, ale přesun vertikální. Ano, altituda rovná se nadmořská výška.

Dokonce i v zimě bývají zedníčci pozorováni v docela dechberoucích nadmořských výškách: až 4 000 m v Ladaku nebo téměř 6 000 m v Nepálu. Jak je možné, že tam přežijí, těžko říct. Každopádně zimomřivec jako já to určitě bádat nepůjde…

▶ ***Studie architektury zámku Mikulov, kompars pan Zedníček*** 😎. *7. 2. 2026, 10:22–11:07.*
I tohle je popisek fotky z Facebooku. Opět fotky typu birdscape. Na té horní mě baví, jak celá architektura kolem pidifóglíka jako by sloužila jen k tomu, aby jej ladně zarámovala. I v tom nepoměru mezi objektem zájmu a načančaným okolím je cosi šlechtického, zámeckého. Horní snímek je bez ořezu a prozrazuje tedy, na jakou vzdálenost jsou snímky z tohoto článku pořízeny. Při ohniskové vzdálenosti 600 mm je hned jasné, že nafotit zedníčka na zdech zámku Mikulov byla docela výzva. Ptáček velikosti vrabce na 20 m… To by typický fotograf u jiného druhu mávl rukou, tohle nemá cenu a smysl. Nebo by popošel blíž – jenže to zkuste, když zedníček je nějakých 20 m nad vámi!
Když jsme u těch vertikálních záležitostí – jak vysoko zedníček vlastně žije? Vzhledem k praktické absenci čehokoliv, co by šlo u nás rozumně označit jako hory (a návštěvníci Sněžky to tuší…), se musíme na výškové rozpětí výskytu zedníčka podívat za humna. V Evropě se vyskytuje už od 300 m nad mořem; zimovat ale může až k mořské hladině. Horní limit výskytu v Evropě je kolem 3500 m. Naopak v Himalájích spíše od těch 3500 výše. V zimě tam ale sestupuje až do toho, co by šlo lokálně pokládat z nížinu, čili 1500 m nad mořem. Nejvyšší doložený výskyt je v Tibetu až ve výšce 5 až 6 km nad mořem

◀ ***Pestrost.*** *Tohle slovo nejlépe charakterizuje to hlavní, co nás na přírodě fascinuje. Proto se snažím (naši) přírodu i pestře představovat. Kompozice s oknem už byla, ale se zedníčkem sedícím. Proto ještě varianta s mini-dudkem letícím*

NEVYRUŠITELNÝ ZZ TOP

Focení zvířat někdy vzbuzuje obavy z jejich rušení. Někdy oprávněně (např. kryt narvaný vlhám přímo pod hnízdní stěnu), jindy zbytečně (např. bahňáci na tahu: Grim T. 2024: Radostné bahnění. Naše příroda 17/3: 72–83). Co ZZ Top (zimující zedníček = „topovka“)?

Zedníček je v zimě podle naší i zahraniční literatury uváděn jako velmi „splachovací“ – nereaguje dokonce ani na hlasovou provokaci (Chytil J. 2003: Zimování zedníčka skalního (*Tichodroma muraria*) na Pavlovských vrších. Crex 21: 91–98). Kdo četl článek, který právě čtete, od začátku, není překvapen.

Stejně tak jsme nebyli překvapeni chováním zedníčka během naší letošní únorové „photo session“ (z níž zde pocházejí všechny snímky, není-li uvedeno jinak). Zedníček leze 20 m vysoko na zdi a vše okolo má úplně u kloaky 😉 Hned vedle nás se zastavila skupinka turistů s průvodkyní, poměrně hlasitou. Zedníček na její výklad reagoval stejně jako na naše objektivy – naprostým nezájmem.

Těch 20 m a postávání pod vysokou stěnou budovy v Mikulově mi okamžitě evokovaly jisté momenty z Olomouce… Hádáte správně, i hanáckým výrečkům byli nějací pozorovatelé úplně ukradení, jak během průkopnického hnízdění těchto ptačích celebrit, na které se sjela celá republika v roce 2021, i v letech následujících (Grim T. 2021: Vérečci v Holomóco hnizdijó! Naše příroda 14/6: 22–32). Rušný intravilán si vybrali – výrečci i zedníček – sami. Šance na rušení tedy nulová.

Obavy o rušení v takových situacích jsou bohužel odrazem obecného jevu, který jde těžko přehlédnout: laická veřejnost ignoruje zásadní problémy ochrany přírody a místo nich hystericky řeší zástupné a zcela irelevantní či dokonce ani neexistující „problémy“. Prostor k sebereflexi a poučení…

Přehlížený? *Kolik zedníčků unikne pozornosti, protože „kdo by hledal ptáky v zimě na fasádě vysoko nad zemí?“*

MERKLÍN, BUDAPEŠŤ, MIKULOV

O obci Merklín na Karlovarsku asi slyšel málokdo (místní patrioti prominou…) – tedy kromě birderů, birdwatcherů, prostě ptáčkařů. Na stěnách staré továrny tam v listopadu 2012 pan Vladimír Teplý objevil dnes už legendárního zedníčka. Ten (zedníček i pan Teplý) se pak vracel každou zimu, neuvěřitelných devět let. Snad i proto, že byl (zedníček) přikrmován moučnými červy (panem Teplým). Poslední záznam zedníčka pak pochází z března 2021.

Zimy se většinou snažím trávit někde v teple, v tropech. Takže fotku merklínské opeřené legendy jsem úspěšně „prokaučoval“. Přitom jak by se mi hodila do připravované knihy o ptácích měst! Škoda, přeškoda.

Když mi tedy loni před Vánoci známý poslal z Facebooku fotky zedníčka, jak lozí po fasádě neoklasicistní budovy, raketově mi stoupl tep – toho musím „dostat“! Ať už je to kdekoli. Areál zedníčka se táhne rozdrobeně od Španělska přes Jižní Evropu a Blízký východ až za Himaláje… Naštěstí byly fotky z Budapešti, takže doslova za humny. Jakmile to bylo v lednu možné, vyrazili jsme s kamarádem Františkem Strakou – oficiálně na největší zimoviště sov na světě, do srbské Kikindy, aby se budapešťský zedňa nepoplašil… Mno, nepomohlo to: zedníček byl pravidelně pozorován před naším příjezdem a pak zase po něm. „Za nás“ se po něm slehla zem. Nebo spíš zeď.

Přesně tři týdny po návratu z mrazivých balkánských planin přišla zpráva: zedníček zase na Pálavě. Oproti jiným zimám na sebe nechal čekat dlouho – ale stálo to za to. Místo Pastorkova lomu, Soutěsky nebo Martinky ho totiž zoolog regionálního muzea Robert Vlk našel přímo na zdech svého pracoviště! Ano, zaznamenal jej z okna své kanceláře na zámku v jihomoravském Mikulově.

Nebyl čas na hrdinství. Čtvrtý den po tomhle krásném nálezu jsem na zedňu vyrazil s Vlaďkou a Pavlem Babincovými, členy naší punkové birderské skupiny „Abysmální lúzři českého prdvočingu“ (jejíž název odkazuje na to, jak s námi mnozí zajímaví opeřenci „spolupracují“…). Název skupiny se naplnil: zámek jsme obešli pomalu, přepečlivě hypnotizovali cihlu po cihle, kdejaké zákoutí pod okapem i rýnou opticky prošmejdili, ale nic. Jen několik rehků domácích („jen“ by v době mých ornitozačátků znělo ironicky, v 90. letech byl kominíček v zimě ještě rarita a tři na jedné lokalitě nereálná halucinace).

Takže „to balíme“ a… najednou Vlaďka „No…!“ a ukazuje támhle. No a v následujících 45 minutách vznikl obrazový podklad pro tenhle článeček. Díky, Vladi Bystrozraká.

Zedníček se letos zdržel od 3. února celých šest týdnů – naposled byl viděn 15. března. Tak mějte příští rok birderské oči na stopkách a – díky jim – i štěstí v podobě opeřeného motýla.

▶ ***Vznášedlo.*** *Velká plocha křídel + malé tělo: tahle kombinace zedníčkovi umožňuje využívat vzestupné vzdušné proudy – pomocí nich umí vyplachtit i do vyšších nadmořských výšek s minimální námahou. A na fotkách je samice, nebo samec? Samec má černé hrdlo, samice bílé, někdy s centrální skvrnkou. Fotky ale pocházejí z února: pták na snímcích je tedy v zimním šatě, kdy pohlaví ještě rozlišit nelze*

Citované články autora jsou volně k dispozici na jeho stránkách:
tomasgrim.com